

Propast carstva 2.0: Prilog kulturno-historijskoj sociologiji prostora¹

Vjeran Katunarić

e-mail: vjeran.katunaric@zg.t-com.hr

SAŽETAK U povodu invazije na Ukrajinu započete u veljači 2022. godine, ovaj rad analizira kulturno-povijesne aspekte razaranja prostora u kontekstu uspona i propadanja carstava. Pri tom je Dvorac Versailles uzet kao prvorazredan primjer imperijalnog kulturnosimboličkog prostora kojim se prekida vremenski kontinuitet društva, briše budućnost i uspostavlja mitsko-religijski prostor posvećen glorifikaciji monarha. Autor također ukazuje na sličnosti između ratnog uništavanja prostora, opisa stvaranja svijeta u abrahamskim religijama, modela Velikog praska i umjetno izvedene nuklearne eksplozije. Ti modaliteti uništavanja prostora kumulativno dovode u pitanje opstanak čovjeka i planetarnog života. Umjesto zaključka, autor sagledava budućnost u drukčijem svjetlu, pri čemu dekonstruira načelo antropike kao ostatak geocentrizma i kolonijalizma, prema kojem je svemir stvoren radi pogodovanja čovjeku (u sociološki kritičkom prijevodu: najmoćnijim društvenim skupinama). Stoga predlaže uvođenje kozmičke dimenzije u analizu životnog prostora društva, kao dijela beskonačnosti u kojoj kruže zajednice zasnovane na obnovljivim izvorima energije, životnoj radosti, miru i jednakosti.

Ključne riječi: carstva, prostori, Dvorac Versailles, mit, kozmička dimenzija, budućnost.

---

¹ Naznačeni disciplinarni profil ne obuhvaća cjelokupan sadržaj ovog priloga, nego teorijsko polazište „prostornog zaokreta“ u sociologiji, koji prostor specifično poima kao „de-apsolutiziran“ i „de-objektiviran“ i kao otjelovljenje ljudskih ideja, afekata i djelovanja (vidjeti: Löw, 2016.; Zieleniec, 2007.; Thrift, 2008.).

„Zamišljali su osvajanje svjetskog tržišta – cilja zbog kojeg su rođeni – u viteškim oklopima; moraju se zadovoljiti lošijim dogovorom da ih prodaju na buvljaku. U takvom raspoloženju netko im priča o ratu! I može se bojati da će budućnosti koja je proizašla iz bedara tako puste sadašnjosti, unatoč većoj udaljenosti, nedostajati veća moć razumijevanja.“ (Karl Kraus, (1922.) 2015.)

„Friedrich Engels je jednom rekao: Buržoasko društvo je suočeno s dilemom, ili prijelaz u socijalizam ili povratak u barbarstvo. Što znači ‘povratak u barbarstvo’ na vrhuncu naše europske civilizacije? Do sada smo vjerojatno svi bez razmišljanja čitali i ponavljali riječi, ne sluteći njihovu strašnu ozbiljnost. Pogled oko sebe u ovom trenutku pokazuje što znači povratak buržoaskog društva u barbarstvo. Ovaj svjetski rat je povratak u barbarstvo. Trijumf imperijalizma dovodi do uništenja kulture – sporadično tijekom modernog rata i definitivno ako se dopusti da se sada započeto razdoblje svjetskih ratova nastavi nekontrolirano do svoje krajnje posljedice“ (Rosa Luxemburg, 1916.)

„Svijet bez nuklearnog oružja bio bi nestabilniji i opasniji za sve nas.“ (Margaret Thatcher) (<https://www.brainyquote.com/authors/margaret-thatcher-quotes>)

1. Uvod

Invazija na Ukrajinu, započeta krajem veljače 2022. godine, izravan je povod ovom prilogu. Katastrofalne posljedice tog čina još će nadolaziti, poput posljedica svjetskih ratova u prvoj polovini 20. stoljeća, koji još uvijek presudno obilježavaju naše doba, uključujući uzroke najnovijeg rata. U ovom je, na primjer, iz maglovite konstrukcije bivšeg KGB-ovca i studenta monumentalne vrste povijesti, sada populistički „okrunjenog“ predsjednika Ruske federacije, izronila fiks-ideja obnove Ruskog carstva poraženog u Prvom svjetskom ratu. Taj povod, iako ne predstavlja glavnu temu ovog priloga, ipak ju suodređuje. Glavna bi se tema mogla svrstati u prilično hipertrofiranu tematiku paradoksalnog ponavljanja povijesti, ali ovaj najnoviji povod dodaje presudnu crtu neponovljivosti: prijetnju potpunog uništenja.

Ovom varijacijom na glavnu temu, naslovljenom „Propast carstva 2.0“, dakle s informatičkom oznakom za viši stupanj razvoja², nastojat ćemo proširiti okvir za poimanje propadajućih carst(a)va u dva smjera. Jedan je smjer već spomenutih ponovljivih i neponovljivih obrazaca povijesti društava. Drugi smjer vodi u kulturnu i historijsku sociologiju prostora u rasponu od carskih dvoraca do fundamentalnih pitanja opstanaka u prostoru.

² Ovdje je namjerno ironizirano standardno značenje „2.0“, tj. „nove i poboljšane verzije ili primjerka nečega ili nekoga“ (<https://www.merriam-webster.com/dictionary/2.0>).

Kada je riječ o prvom smjeru, valja naglasiti da Putinova čelična (upravo staljinska) bezobzirnost u osvajanju i uništavanju tuđih ili, po vlastitom nahođenju, pronacističkih režima i vojnih postrojenja, dijeli istu crtu s upornim i krajnje ucjenjivačkim održavanjem štetnih posljedica kapitalizma. Napose od *Imperija* Hardta i Negrija kapitalizam se svrstava u red povijesnih carstava ili dugotrajnih dominacija.³

Samorazarajuća povijest dominacije nagoviještena je u *Manifestu Komunističke partije* kao „zajednička propast“ (Marx i Engels, (1848.) 2008.), iako ne u geopolitičkom sudaru, nego općem klasnom ratu. Slično je poentirala glasovita interpretacija Rose Luxemburg o Prvom svjetskom ratu kao preobrazbi kapitalističkog imperijalizma u barbarstvo.⁴

Bitna je srodnost propasti povijesnih i suvremenih carstava, dakle, geopolitička. Strane u sukobima nose imena država, naroda ili civilizacija. Presudna je razlika jedino u posljedicama uzrokovanim vrstom naoružanja. Dugotrajniji rat između država-članica nuklearnog kluba gotovo je nemoguće voditi sredstvima isključivo konvencionalnog naoružanja, na primjer, kao između Indije i Pakistana oko Kašmira. Nakon iscrpljivanja konvencionalnih sredstava na redu je lansiranje nuklearnih raketa.⁵

Tako velika prekretnica otvara mogućnost drukčije analize sa složenijim poimanjem prostora. Prvo je simboličko poimanje carskih dvoraca kao dokinuća budućnosti, takoreći osujećenjem moderne, njenim krajem prije njenog deklarativnog početka s francuskom revolucijom. Drugo je poimanje dvostruke eksplozivnosti prostora, s jedne strane spekulativnim modelom Velikog praska, s druge strane cijepanjem jezgre atoma. Pri kraju, umjesto zaključka, pokušat ćemo skicirati „budućnost 2.0“ autote-

---

³ „Moderna negativnost nije smještena ni u kakvom transcendentnom području, nego u tvrdoj stvarnosti pred našim očima: područjima patriotskih bitaka u Prvom i Drugom svjetskom ratu, od polja smrti kod Verduna do nacističkih peći i brzog uništenja tisuća u Hirošimi i Nagasakiju, tepiha bombi u Vijetnamu i Kambodži, masakra od Se'tifanda Soweta do Sabre i Shatile, a popis se još nastavlja.“ (Hardt, Negri, 2000.: 46). Teško je u potonjoj polurečenici ne prepoznati slavni fragment Iljfa i Petrova „sjednica se nastavlja“. Doduše, današnja scena ponavljanja povijesti daleko je okrutnija. Groteskna je sama činjenica što bivši KGB-ov operativac, sada u odijelu predsjednika Rusije, okrivljuje sovjetskog komunističkog prvaka Lenjina da je davanjem prava narodima na samoodređenje razorio rusko carstvo. To je carstvo pak taj bivši član Partije naumio obnoviti u idućim desetljećima ratovanjem s istočnoeuropskim zemljama, ali zasigurno i drugima zemljama... Dovoljno, recimo, za neki pastiš Krausovih, Chaplinovih i Ionescovih sižea i likova.

⁴ I osobno, razmatranjem razaranja svijeta sve većom koncentracijom moći u posjedu neodgovornih društvenih elita, ovaj rad nastavlja se na autorov rad „Radnička dilema“ (Katunarić, 2022.a). Budući da sam o raznim aspektima imperijalizma pisao i prije, sličnih samoreferiranja i dopuna bit će i u idućim dijelovima priloga.

⁵ Svaka država koja posjeduje nuklearno oružje može se smatrati carstvom ili potencijalnim carstvom samim time što se upotrebom tog oružja, prije svega zbog nuklearne radijacije, automatski poništavaju državne granice.

matski, kao rezultat ljudske koegzistencije u vremenskoj petlji ili višesmjernosti evolucije. Ovako isprva, ta formulacija nije dovoljno jasna, ali će, nadamo se, biti jasnija nakon prijednog puta između analize simboličkog nestanka budućnosti u monarhijskoj vladavini i njenog povratka drugim putem.

2. Veličanstveni prostor protiv budućnosti: Dvorac Versailles

„Ovo je bio Prometejev trik. Ali Zeus, vječno mudar,
Prepoznao je prijevaru i počeo mu tutnjati u srcu
Nevolja za smrtnike ispunila se.“
(Hesiodos, Postanak bogova, redak 552 – 555)

Smisao Heziodova opisa sukoba između Prometeja, zagovornika ljudskog napretka, i Zeusa, nositelja vječne nejednakosti, arhaične prethodnice TINA-e, podudara se s Schellingovom opaskom o tome da nema budućnosti tamo gdje vječnost prodi- re u sadašnjost, misleći pri tom na kršćanski kult spasenja (navedeno prema: Appel, 2011.: 75; usp. Schelling (1804.) 2010.a). Antiprometejsku dimenziju vremena bez budućnosti simbolizira, kao prvi među podjednakima, Dvorac Versailles s pratećim kompleksom, izgrađen u slavu Luja XIV, monarha koji se, vidjet ćemo uskoro kako, dokopao Arkadije, i time obnovio bitnu funkciju mita: zaustavljanje vremena.

Jezgru Dvorca Versailles napravio je njegov otac Luj XIII. To je bila lovačka kuća u kojoj je boravio sa svojom pratnjom (<https://www.livescience.com/38903-palace-of-versailles-facts-history.html>). Ipak jezgra velikog dvorca, zbog svoje skromne veličine, podsjeća na Veliki prasak. To je nagoni smjer moći, njen megalomanski nastavak sa sve većom, bezgraničnom željom za osvajanjem prostora zbog istog razloga koji dijeli i kapitalizam: lov na plijen.

Kraljev sin Luj XIV izgradio je velebno versajsko zdanje sebi u čast, poistovjećujući svu moć sa samim sobom. Njegovu fikciju ozbiljno su shvatili graditelji i prionuli velikom poslu kojim se moralo reprezentirati nadljudsku moć jednog čovjeka. Angažirana je gotovo sva pamet, umješnost i brojna radna snaga tog doba: od Francuske akademije – fizičara, matematičara, arhitekata, kipara i slikara – do majstorskih zidara i vrtlara i tridesetak tisuća fizičkih radnika, koji, međutim, baš kao ni staroegipatski tegleći kamene blokove faraonskih piramida, nisu bili upamćeni po imenima i doprinosima. Poput sudbine masivnijeg dijela „kraljevog tijela“, koji se za razliku od glave i nakita nerado pokazuje. Također, kao i egipatske piramide, i to zdanje vlasti leži na širokom tlu da bi tako stabilizirano omogućilo vladaru, prvom među nejednakima, da se s obitelji vine do nebesa. Luj nije, međutim, sebe ugradio u dvorac (nego na kršćanski način u baziliku Saint-Denis), nego se dao naslikati, kao što ćemo uskoro vidjeti, u vječnosti, kako sjedi na prijestolju usred Arkadije.

Pa ipak, čitava projekcija moći i slave uz nadimak Kralj Sunce, kako upozorava Barzun, više se odnosi na sjaj njegove vojske, samo neko vrijeme nepobjedive (usp. Barzun, 2000.: 285). Troškovi za vojsku i ratove iscrpili su, međutim, kraljevu blagajnu, pa gotovo ništa više nije iz proračuna ostalo za kulturu kojoj dvorac načelno pripada.

Zbog prevelikih troškova održavanja imperijskih projekata na koncu svega ponestane, ali to veliko pražnjenje nakon silnog napuhivanja materije na zanimljiv se način podudara s teorijskim temeljima poznatog svemira. Kao da je arhitektura praktično i racionalnije riješila obostranu nedoumicu, teološku i znanstvenu, oko stvaranja prostora. Prostor je ponajprije sinonim za prazninu: svemir je u tom pogledu, kako ističu suvremeni fizičari, inflatoran, „prepun“ praznine. No, arhitektura zgrade praktično pobija temeljnu iluziju o stvaranju velikog prostora. Prvi je nacrt za tu veličinu tlocrt zgrade, odnosno nacrt temelja koji se osigurava popunjavanjem prostora već postojećim materijalima. U slučaju dvorca i drugih zgrada, zahvaljujući velikom napretku u arhitekturi, praznina u središtu više nije konstrukcijski problem (Lobos, 2010.). Međutim, praznina u središtu takve vizije svijeta ostala je nepromijenjena i simbolički i fizički. Svaka zgrada, pa i veličanstvena, može biti srušena uslijed jakog potresa ili ratnog razaranja. Stvar je u tome da ništa u tom slučaju ne može biti automatski ili organski obnovljeno poput repa gmazova. Doduše, središnji prostor prizemlja služi i kao svjetlarnik i vrt ili mjesto za odmor. Takvim rješenjima obiluju unutrašnjosti ostakljenih ili prozračnih gradnji. Ipak ništa od toga nije moglo postojati prije zgrade, nego je uneseno u procesu gradnje temelja ili katova, dakle unutar postojećeg projekta, čime se ponovo otvara uvid u nemogućnost stvaranja *ex nihilo*.

Radi temeljitijeg razmatranja razlike između mjesta i prostora, možemo se poslužiti tumačenjem Louisa Marina, prema kojem je mjesto „površno i nepokretno tijelo“, dočim prostor obuhvaća „vektorski pravac, količine brzine, vremenske varijable, kretanja“, tako da „arhitektura Princa“, kako to naziva, na svom mjestu tvori teatarsku scenu, predstavljajući monarha u glavnoj ulozi u vremenu i prostoru (Marin, 1991.: 169–172). Pokušajmo to razumjeti na još jednostavniji način. Recimo da je mjesto tu i tamo, dok je prostor ono što se događa na tim ili mnogim drugim mjestima. Događa se i ono što ih čini sličnima s obzirom na način ponašanja ljudi ili način proizvodnje predmeta. Prema tome, versajski je dvorac originalan u smislu mjesta, ali je transponiran kao predložak za slična zdanja na brojnim drugim mjestima. Pri tome i original i njegovi derivati tvore prostor.

Isto vrijedi za društveni prostor-vrijeme što oblikuje palaču: ova ga ustvari preslikava. Kako ističe Barzun, u vrijeme Luja XIV u Versaillesu termin „rasa“ skupa je s idejom rasne superiornosti bio široko popularan među francuskom aristokracijom. Ista je riječ imala značajnu ulogu u nacionalizmu, kolonijalizmu i nadasve u nacional-socijalizmu. I eto utemeljenja za čitav raspon nedemokratske moći u modernoj eri. Kako ističe, ulaganje u Versailles bio je glavni trošak, ali ne i jedini. Kraljev ministar financija

Colbert, koji je bio za ekonomiju blagostanja i mira u zemlji, čega je sastavni dio bio i dvorac, imao je u Louvoisu, ministru rata, velikog rivala. Taj je hranio kralja snovima o slavi, čime je prepolovio Colbertov utjecaj. Tako je Louise pomogao financiranje četiri bitke, uslijed čega je Francuska dobila ozloglašeni naziv ratoborne nacije za čitavo stoljeće i pol (Barzun, 2000.: 293–294). Veliki su troškovi ispraznili državnu blagajnu i doveli do siromašenja seljaka i nezadovoljstva plemstva poreznim nametima, što je imalo za posljedicu najveću revoluciju u povijesti.

Taj povijesni trenutak udario je temelje demokraciji, ali ne i tvorevini analognoj versajskoj. Demokracija ni sada, kao ni u Ateni, nije bila trajnija od palače, a nije imala ni pouzdan statički izračun. Uglavnom, bilanca borbe između antidemokratskih i demokratskih snaga porazna je za potonje. Era socijalizma i duža era liberalizma iznutra su se pocijepale na proturječne tabore, pa je jedna bila deklarativna nositeljica ideje jednakosti, a druga slobode, ali nijedna nije mogla sama za sebe opstati kao istinski demokratska. Imperij je ostao imperij *in nuce*, kao troglavo čudovište moći, ekonomsko-političko-kulturno, kojemu je demokracija nakratko poslužila kao ukras, ustvari obred masovnih izbora koji daje isti rezultat, vraćajući nakon obreda moć vrhovima društva.⁶

Nasuprot toj koncentraciji moći izranja vizija drugačije civilizacije, ponajprije u hermeneutičkom podtekstu mnogih umjetničkih djela (vidjeti opširnije u: Katunarić, 2022.b). Ocrta se vizija kozmičkog društva rodne i ljudske jednakosti, zasnovanog na ženskom kulturnom principu koji simpatizira slabe namjesto jakih. Stoga ne valja gubiti nadu u bolju sutrašnjicu pod bilo čijom prijetnjom.

Još ćemo ukratko razmotriti dio povijesti moći versajskih klonova u drugim dijelovima Europe, koji sličnom mitologijom i monumentalnošću pokazuju otvoreni prezir prema ljudima i budućnosti svijeta. U zadnjih pedesetak godina novi feudalizam nahrupio je u sve prostore svijeta, ovaj put zahvaljujući preobrazbi kapitala. To je čelični kavez koji zamjenjuje birokratski željezni kavez države blagostanja. Novi kavez operira u uvjetima deregulacije, odbacujući moderni pravni poredak, preciznije onaj dio koji ne podnosi nijedno carstvo, a to je zaštita ljudskih prava i plaćanje poreza u korist jačanja javnih institucija, od školskih do zdravstvenih. Zadržan je vojni proračun koji, kao i Luju XIV, financira naoružanje i ratovanje, što je najdjelotvorniji način sprečavanja preraspodjele bogatstva.

Novi car pliva u vodi koja je, dakako, najopasnija za male ribe, ali nije bezopasna ni za velike. Velika je iluzija da itko ima jamstvo trajnog uspjeha ili preživljavanja u borbi kojoj je krajnji cilj produžavanje zajedničke agonije. Nakon poraza svoje vojske i Hitler se odlučio na samoubojstvo. Međutim, kolektivna iluzija po tko zna koji put

⁶ O toj antidemokratskoj i razornoj strukturi moći vidjeti opširnije u Katunarić, 1994. i 2018.

nadživljava dokaze o svojoj bezvrijednosti. Diktatori koji ulijevaju strah u kosti i dalje su na visokoj cijeni, a nemali dio prestrašenih u njima vidi zamjenu za nebeskog Oca.⁷

Slične želje u kratkom razdoblju revolucionarne diktature ostvarile su se dolaskom Napoleona Bonaparte, koji je, uvevši konkordat s Rimokatoličkom crkvom, ratnim osvajanjima, ali opet nakratko, proslavio Francusku. Sličnih uzora nije manjkalo ni drugdje. Staljin je, ustanovivši da Papa nema nijednu diviziju, a Pravoslavna crkva ni stražu sličnu vatikanskoj, bez oslonca na vjerski aparat moći pokorio društvo, i to terorom, ali je i obranio zemlju od najezde nacističke vojske, prije svega zahvaljujući altruističkom žrtvovanju milijuna vojnika i civila koji su u njega vjerovali kao u Boga. Zauzvrat mu je u jalskoj razdiobi sfera vladavine pripao velik dio istočne Europe. Iako se olako vjeruje da se Staljin reinkarnirao u Putina, ipak teško da bi se potonji, služeći se samo terorom nad relativno malom opozicijom i bez zdušne podrške konzervativne Rusije i crkvenog blagoslova usudio u Ukrajinu vojskom stupiti dalje od Donbasa.

Što se tiče dvorske arhitekture, ima mnogo primjera palača izgrađenih na versajskom uzoru, prije svega po tome što nose istu poruku narodu: onemogućavanje demokracije i ukidanje prava na budućnost. I svaka izgradnja poput versajske, u kojoj je ministar rata uz monarhov pristanak prevagnuo nad ministrom blagostanja, budući da ga je prvi uvjerio da samo pobjeda u ratu donosi slavu, ukazuje na to da osvajačka slava vodi u suprotnom smjeru, u razgradnju i rušenje drugih zemalja. Time se učvršćuje nulti zbroj, najprije porazima većine bilo u miru ili ratu, a u atomskom ratu svih. Spomenimo samo neke primjere zdanja na tragu versajskog, koji razaraju unutarnje demokratske potencijale i međunarodni poredak na načelu jednakosti. Time se eliminira budućnost kao kategorija vremena, na koju su u žiži moderne mogli računati svi, i domaći i useljenici. Sada se prva kategorija pretvara u osiromašene, a druga u izbjegele.

Schönbrunn je, na primjer, bio habsburški odgovor na Versailles i trebao ga je, prema prvotnom planu, nadmašiti po fizičkoj veličini, da bi se pokazala (nad)moć austrijske dinastije. Njezin obol izbacivanju budućnosti kao demokratskog i mirotvornog vremena bio je pokretanje Prvog svjetskog rata kao „klaonice naroda“, premda niz povjesničara prebacuje odgovornost za prvi udar na rusku stranu (pod izlikom zaštite interesa Srbije na Balkanu), ali ni francuski se udio u pokretanju rata ne može podcijeniti (vidjeti opširnije u Sked, 2014.). Doda li se tome udio Ujedinjenog Kraljevstva, kao vođe Antante, koja je sobom povukla zemlje Commonwealtha, postaje jasno da je sudar četiriju palača – Schönbrunna, Zimskog dvorca (Sankt Peterburg), versajskog i Buckinghamске palače – proizveo ogromnu eksploziju, prije svega u europskom prostoru.

---

⁷ Odatle Putinova napadna srdačnost uz izraze pobožnosti u susretima s vrhom Ruske pravoslavne crkve.

Vratimo se sada najavljenom simboličkom uzoru kraja povijesti opisom sadržaja posljednje, mitografske, slike u versajskom dvorcu, koja izjednačava kraj dinastijske povijesti s krajem vremena. Radi se o grupnom portretu francuske kraljevske obitelji Jeana Nocreta (1670.). Članovi obitelji odjeveni su kao likovi iz Arkadije, a kralj sjedi na prijestolju odjeven kao Apolon. Onaj koji se dvojio između umjetničke monumentalnosti i ratne slave kao izvora svoje slave, po vlastitoj se zamisli iselio u raj zemaljski sa svojom brojnom obitelji. Ali to nije utopija. Tu nema mještana ni drugih dijelova naroda, a o ostalima, uključujući kolonizirane narode, da se ne govori. Valja ipak naglasiti da narod koji je još poživio, zahvaljujući tome što je atomsko doba bilo još relativno daleko, dinastiji nije mogao oprostiti bijeg u raj i ostavljanje na cjedilu. I zbog tog nezadovoljstva došlo je do revolucije koja je giljotinom htjela zauvijek odstraniti zlo. Ali ono očito nije boravilo samo na dinastijskoj i plemićkoj strani, nego i na mnogim drugim mjestima. Ustvari, legije nasilnika i zločinaca pridružile su se revolucionarnim povorkama. I dočekali su svoj trenutak, najprije Napoleona, a stotinjak godina kasnije najdjelotvornijeg i najprijetvornijeg neprijatelja demokracije, koji pristaje na demokraciju samo kao izborni spektakl u kojem bi svaki ishod izbora morao njemu ići u prilog. To je kapitalizam, najveći saveznik svih oligarhija i monarhija pod uvjetom koji je sve lakše ostvariv, a taj je da mu otvaraju put za jeftinu eksploataciju ljudi i sirovina na područjima pod njihovom vlasti. Zauzvrat će napuniti njihove trezore ili privatne račune.

Budući da se gotovo preko noći prometnuo u medijski lik najvećeg negativca danas, koji neke novinare podsjeća na zlog genija u filmovima o Jamesu Bondu, pripisuje mu se svašta. Pored ostalog i velebna palača versajskih dimenzija u Sočiju, čije snimke objavljene u medijima predstavljaju falsifikat.⁸

Paradoks Putinove „palače“ podsjeća na onaj dio kolektivne fantazije koja ilustrira jednu psihološku konstantu autoritarnih režima i njihovu dugotrajnost, ali i bezizglednost pobune u većini slučajeva. To znači: što je veća bijeda donjih slojeva društva, ustvari njegovog najvećeg dijela, to više u njegovim očima bliješti sjaj gornjeg sloja društva.⁹

S druge strane, postoje manji ali važniji dokazi, „piramidalni“ da ih tako nazovemo, koji simbolički kombiniraju funkciju faraonskih piramida kao grobnica i lujevske ar-

⁸ Prema pisanju istraživačkih novinara USA Today News, montaža je napravljena na osnovi konceptualnog dizajna Romana Vlasova, ruskog arhitekta i njegove zamisli o tome kako bi mogla izgledati Putinova privatna vila. (<https://eu.usatoday.com/story/news/factcheck/2021/04/09/fact-check-image-does-not-show-vladimir-putins-house-sochi/7140307002/>).

⁹ Taj paradoks sličan začaranom krugu „kulture siromaštva“, kao i poznatoj Marxovoj kritici religije kao sreće onostranog života. Za ovu temu najvažnija je srodnost tog fenomena s autoritarnošću u svim zemljama čije bogatstvo počiva uglavnom na izvozu nafte i samoreproducira se putem jaza između bogatstva oligarhije i siromaštva većine (usp. Wantchekon, 2002.). Nije li i Rusija na tom putu?

kadijske fantazije na Nocretovoj slici, s tim što je prva funkcija vjerodostojnija, a druga, u smislu idiličnog obiteljskog života u skloništu, to je daleko manje. Uglavnom, Putin ima veći broj atomskih skloništa na raspolaganju, kojima se naizmjenično služi u ovim danima, i jedno glavno, obiteljsko sklonište.¹⁰ U svakom slučaju, suvremeni faraon, kao i stari, priprema se za vlastitu smrt i istodobnu smrt svoje obitelji, kao i posluge u skloništu, ali i velikog broja ljudi u svijetu razmjerno upotrebi nuklearnog oružja. Nada da bi mogao s obitelji i poslugom u luksuznije opremljenom skloništu poživjeti koju godinu više od svih ostalih, nije nešto čemu bi se mogao radovati, pogotovo ne na arkadijski način. Uostalom, i Luj XIV odlučio se za pokop u bazilici, u skladu, dakle, s kršćanskom, a ne paganskom tradicijom zamišljanja obitavališta u vječnom miru.

3. Veliki prasak i nuklearna eksplozija: prva i posljednja točka (jed(i)nog) prostor-vremena?

Raspon moći trenutno vladajućih proteže se od vladajuće paradigme Velikog praska, koja je srodna samoreferencijalnoj slici početka svijeta u nekim religijama, do vrhunca primijenjene znanosti s eksplozivnim cijepanjem atoma nesagledive razorne moći. U biti, čitava je konstrukcija genijalno glupa. To je stvaralački dizajn za uništavanje stvorenog. Taj izraz prvi je upotrijebio francuski sociolog Pierre Naville, ističući da industrijsku proizvodnju dizajnira genij, a dovršava, silom repetitivnog posla, otupjeli radnik.¹¹ I perspektiva Velikog praska izgleda kao industrijska proizvodnja megabombe, budući da se šireći svemir širi i sužava da bi se na koncu, prema jednoj od varijanti modela, pretvorio u veliku drobilicu (*Big Crunch*). U jezgri atomske bombe nalaze se fisijski elementi neutrona, tj. izotopa urana i plutonija, koji se sudaraju i pokreću lančanu reakciju koja dovodi do atomske eksplozije (<https://www.atomicheritage.org/history/science-behind-atom-bomb>). Dakako, u potencijalnom nuklearnom ratu rakete s atomskim glavama ispaljuju se serijski, čime atomska bomba postaje doista posljednja riječ vojne industrije, iza čega na Zemlji slijedi grobna tišina.

Ono što stradava na početku i na kraju te čini čitav proces besmislenim jest performativnost svemira kao industrijskog prostora, odnosno vremena. Stvar je pokušao ispraviti Einstein, kojemu, kao ni Chaplinu, industrijski kapitalizam nije bio prihvatljiv. Socijalizam mu je bio bliži i, po svemu sudeći, odatle potječe njegovo suprotstavljanje sugovorniku koji je pokazao čudnu sklonost uništenju ljudskog roda (Einstein (1949.) 2009.). Einsteinova relativnost otvara vrata drukčijim pretpostavkama, koje upućuju na neograničenost prostora i vremena, odnosno univerzuma (usp. Totani, 2020.; Pen-

¹⁰ O tome u najvećoj mjeri izvješćuju tabloidi, a ovdje upućujemo na jedan analitički pouzdaniji izvor: Schneider, 2020.

¹¹ To je, na žalost, parafraza rečenice koju navodim po sjećanju iz jednog Navillovog rada u zborniku koji je nedostupan. Donekle slična tema raspravljena je u Naville, 1959.

rose, 2004.; Lerner, 1992.). U takvoj perspektivi u izvjesnoj se mjeri vraća smisao da se barem objasne važne pojave. Prvo, hipotezom o svemirskom beskraju, koja, za razliku od modela Velikog praska, omogućuje objašnjenje pojave života na Zemlji, tj. molekula DNK i RNK u stabilnom i ponavljajućem nizu koji vodi Darwinovoj evoluciji. U beskonačnom svemiru ne postoji problem sa (prvim) stvaranjem, odnosno početkom.

Kako bilo, različite ideje o konstituciji prostora imaju svoju društvenu genezu.¹² I moderna fizika dio je kulturno-ideološke konstelacije, unutar koje su znanost, vojska i crkvena religija dijelom ili u potpunosti srasli u poredak koji su početkom 1940-ih, na vrhuncu nacizma, Horkheimer i Adorno prepoznali kao „dijalektiku prosvjetiteljstva“ u ironičnom smislu, kao složeni ustroj moći temeljen na lukavstvu i bezobzirnosti, koji se obrušio na prirodu i čovječanstvo (dočim dijalektika na Hegelovoj ljevici završava optimistički, kao u najvećem dijelu *Manifesta*, pobjedom potlačenih nad tlačiteljima).

Slijedom istog argumenta, povezanost između prirodnog i društvenog prostora ne može se zanijekati. Također, spoznaja prostora, bilo teorijska ili empirijska, ne može biti posve objektivna u smislu nekadašnjeg pozitivističkog ideala: bezuvjetne udaljenosti od predmeta spoznaje i nezavisnosti od posljedica primjene spoznaje, osobito kada je riječ o razbijanju atoma (pa makar radioaktivni materijal bio zatrpan divovskim blokovima betona).

S onu stranu nuklearnih parkova i balističkih silosa prostire se pogled u nelinearna vremena i zakrivljene prostore koji vrve životom, dohvatljivim oku umjetnosti kao estetske dimenzije prosvjetiteljstva, koja se plodi u svojoj slojevitosti i višeznačnosti.¹³

4. Majmunska posla?

Prvorazredna filmska parodija o atomskoj bombi svakako je Kubrickov *Dr. Strangelove... o poludjelom američkom generalu*. U filmskoj komediji braće Marx, naslov „majmunska posla“ danas zvuči donekle uvredljivo u smislu specizma. S druge strane, nalikuje besciljnom i nespretnom kretanju klauna, kao zaštitni znak rano modernog slikarstva (Lautrec) i početaka filma (Chaplinov Charlot).

---

¹² Ideja o beskonačnosti svemira javlja se u kršćanstvu u donatističkoj herezi (4. i 5. stoljeće), nasuprot Augustinovoj ideji stvaranja svijeta iz ničega (*ex nihilo*), koja je postala i službenom crkvenom dogmom. Donatizam je bio izraz revolta spram sprege Crkve i imperijalne vlasti u sjevernoj Africi. Išao je toliko daleko da su u vrijeme provala barbara donatistički orijentirani seljaci „terorizirali latifundiste, poreznike i lihvere, oslobađajući seljake, tako organizirajući pobunu koju legije cara Konstantina nisu mogle ugušiti“ (Lerner, 1992.: 83).

¹³ Vidjeti opširnije u Katunarić, 2022.b.

Film braće Marx *Majmunška posla* iz 1931. godine (usp. Bego, 2001.; vidi također <https://mythicalmonkey.blogspot.com/2010/09/best-actor-of-1932-33-comedymusical.html>) ilustrira alogično kretanje, premda više gegom nego dadaistički smjelom anomijom, u izvedbi četiriju slijepih putnika na luksuznom oceanskom brodu koji plovi prema New Yorku. Film je snimljen četiri godine prije Chaplinovih *Modernih vremena* i njegove kvazidadaističke „Besmislene pjesme“. ¹⁴ *Majmunška posla*, na žalost, završavaju filmski traljavo – sukobom s gangsterima. Tako je umjesto raspleta nasaden početak novog zapleta. Ili je to možda trag dadaističkog narušavanja normalnog? Reklo bi se, baš majmunski. A kako i ne bi, pogotovo zbog nevinosti majmunške igre. Nasuprot tome, moćni vrhovi društva suočavaju nas s bezizlaznošću poretka genijalnih gluposti. Oni stvaraju upravo tako velike probleme koje sami ne mogu niti žele rješavati, njihovi stručnjaci dižu ruke od odgovornosti za fatalno pogrešne odluke, iako su sudjelovali u njihovoj izradi. Na repu je događaja šira javnost, koja je većim dijelom pretvorena u masu koja se ne razumije u čitav posao, osobito zbog njegovog zakučastog operativnog jezika, koji u fragmentima izlazi u javnost, čime se ulijeva respekt i prikrivaju najvažniji ciljevi takvog sustava. Savršeno složena ljudska glupost ugrađena je, napokon, u oružje za masovno (samo)uništenje.

Filmsku tematiku u nastavku ćemo zamijeniti disciplinarnom, baveći se „majmunskim poslovima“ u analitičkom diskursu, kako je to u svojoj knjizi o „trećoj čimpanzi“ obradio Jared Diamond (Diamond, (1991.) 2007.). Uspoređujući majmuna i čovjeka najprije ističe genetsku bliskost. Ljudi su 98% gena naslijedili od dviju čimpanza – smijemo li ih nazvati majmunskim Adamom i Evom? Prema istom autoru, treća je čimpanza čovjek. Smatra da bi Darwina takva usporedba iznenadila, budući da nije poznao genetiku. No, pitamo se, bi li se on doista iznenadio. Znao je da je čovjek i specifično kulturno biće, koje ne ovisi samo o prirodnim nagonima. No, je li kulturna tradicija učinila čovjeka boljim od ostalih bića? Darwinu su, ne bez razloga, ipak bile draže čimpanze.¹⁵

Diamondova poruka ponešto je ublažena jer je posredovana golemim faktografskim materijalom, ali je u osnovi ipak redukcionistička, ponešto i nekulturna. To se najbolje vidi na mjestima gdje piše o kulturi, napose umjetnosti. Taj najkreativniji oblik ljudskog izražavanja za njega je samo „seksi“. Navodno umjetnici svojim djelima seksualno privlače, ponajprije žene, a čitava stvar u osnovi služi odabiru životnog partnera. „Baš kao što stanovnici otočja Sesse (engl. Sissy, turistička atrakcija u Istočnoj Africi

¹⁴ Prisjetimo se njenog početka: “Se bella giu satore / Je notre so cafore /Je notre si cavore / Je la tu la ti la twah...”

¹⁵ Kaže da bi radije bio potomak „junačkog malog majmuna koji se hrabro borio protiv strašnog neprijatelja da bi spasio život svog čuvara, ili od onog starog pavijana koji je [...] trijumfalno ponio sobom svog mladog druga, istrgnuvši ga iz šapa čopora zatečenih pasa – nego od divljaka koji uživa u mučenju svojih neprijatelja, nudi krvave žrtve, prakticira ubijanje djece bez griznje savjesti, tretira žene kao robove, ne zna za dostojanstvo i opsjednut je najgorim praznovjerjima“ (Darwin, 1859.).

– op. VK) rezbare zdjele koje prodaju za dvadeset dolara, tako je Richard Strauss sebi izgradio vilu zaradom od izvođenja svoje opere *Salome* i stekao basnoslovno bogatstvo od *Der Rosenkavalier*.“ (Diamond, 1991.: 160). Tome je dodao primjer suvremenih aukcija umjetničkih djela, koje služe kao veliki izvori profita. Toj pojedinosti rado bismo rado dodali vrtoglavi rast biznisa s autorskim pravima na reprodukciju slika umjetničkih djela te odlomke ili citate iz znanstvenih djela.¹⁶

Međutim, autor nema u svom indeksu pojmova mjesta za kapitalizam, tako da taj fenomen nije nazvao, recimo tako, „kapitalističkom majmunarijom“. Umjesto toga, sve je, dobro i loše, podveo pod manu čovječanstva. To nam izgleda kao njegova „majmunarija“, budući da ignorira činjenicu da postoji more autora koji nikada nisu ništa zaradili objavljujući vlastitu knjigu ili monografiju i da im sa strane uglavnom država potpomaže produkciju i da bogme ne privlače oduševljene kupce oba spola. Samo zato što nisu uspjeli na tržištu? Možda je Diamondovo izrugivanje kreativnosti, kao autora koji je za svoje knjige dobio brojne nagrade, uključujući Pulitzerovu, zahvaljujući čemu je vjerojatno dosta toga i zaradio, i licemjerno?

Ipak morat ćemo podvući crtu ispod „majmunskih poslova“ da bismo pokušali razlučiti vrijedan sadržaj njegovog djela od njegovih „eksternalija“, odnosno redukcijom (a) ma, što bi bila i njegova i naša dužnost i prema umjetničkom djelu: izbjeći banalizaciju kulture općenito, budući da njeno srozavanje predstavlja dno dna jedne znanstvene interpretacije.¹⁷

Što se tiče evolucije, odnosno uspona i pada čovjeka kao „treće čimpanze“, Diamond može opravdano tvrditi da umjetnost nije na vrhu evolucije ljudskog društva, kao što ni estetsko prosvjetiteljstvo nije omogućilo stvaranje protuteže vojnoj industriji ili fizici Velikog praska. Diamondovo gledište o evoluciji ljudskih bića i mogućih drugih visokointeligentnih bića pa i razvijenijih civilizacija u svemirskim prostranstvima – ta ga druga mogućnost jako zanima – možda razotkriva zbog čega umjetničkom stvaralaštvu dodjeljuje nižerazredno značenje. On tvrdi da se evolucija odvija konvergentno, što znači da bića u sličnim ili istim ekološkim nišama imaju jako slične organizme, kao što je to kod primata, preciznije hominida i ljudi. Potom tvrdnju o konvergenciji pokušava primijeniti na najširi, svemirski prostor, i tu dolazi do epistemološkog (s) loma. Prvo, prema astronomskim procjenama, samo u našoj galaksiji ima oko milijun planeta sličnih Zemlji, koji dakle pružaju i uvjete za postojanje visokih civilizacija. Kao minimalni kriterij razvijenosti Diamond uzima sposobnost slanja radio signala.

¹⁶ Jedan je umjetnik i povjesničar umjetnosti (u privatnom razgovoru) taj trend označio „ubijanjem umjetnosti i znanosti“. Još jedno propalo carstvo, ovaj put prosvjetiteljsko?

¹⁷ Baš kao ni vapaj *Io voglio una donna* duševno poremećenog ujaka glavnog lika u Fellinijevom filmu *Amarcord*, kojemu za Oscara i gledanost nisu bili presudni spomenuta scena zapomaganja ni druge seksualno aluzivne scene. Usput rečeno, iako vrlo popularan među ženskom publikom, Paganini zacijelo nije komponirao ni svirao zbog toga ili, najblaže rečeno, ne samo zbog toga.

Ali, ono na što nailazimo, umjesto inteligentnih i razgovijetnih poruka, zaključuje autor, jest gluha tišina. Pita se pa gdje su sada ti pusti „leteći tanjuri“ i izvanzemaljski posjetioci, kojih su krcati holivudski filmovi i novinski tabloidi (Diamond, 1991.: 187–188)? Diamond je u pravu što se tiče potonjeg, koje zaista predstavlja kulturnu industriju kiča. Ali odmah pada na pamet njegova „špekulantska“ hipoteza o umjetničkom stvaralaštvu kao obliku seksualnog zavođenja ili predvorja reprodukcije. Odgovorimo protupitanjem: a što ako su kozmički jezik ili pismo umjetnički?¹⁸ I što ako najkreativnija bića ipak nisu seksualni šampioni i nemaju, poput Rousseaua, na sve strane mnogo djece?

Čini se da smo s genijalno-glupim dizajnom prostor-vremena i proizvedenih predmeta na mjestu koje suodređuju krajnje točke, tj. početak i svršetak, tako zacrtane evolucije, po svemu sudeći, negdje pri njenom kraju. Sam Diamond najveći pad „treće čimpanze“ vidi u istrebljenju vrsta na više načina, između ostalog pretjeranim izlovljavanjem, unošenjem štetočinskih organizama (na primjer štakora) u druga područja svijeta, uništenjem staništa mnogih živih vrsta i istrebljenjem velikih zvijeri. Pri tom ističe da je istrebljenje nekih vrsta prirodan proces, ali da je suvremeno istrebljenje živih vrsta uzrokovano namjerno, ljudskim aktivnostima, i dvostruko je veće (tj. krajem 1980-ih, u vrijeme pisanja knjige). Pored toga ističe da se brinemo za svoju djecu, ali ne i za potomke drugih vrsta (Diamond, 1991.: 320–323).

Pitamo se, napokon, je li cilj „treće čimpanze“ ili samo odabranih ili samozvanih predstavnika vrste posvemašnje ispražnjavanje naseljenog prostora kako bi što više nalikovao na zamišljeni prethodni ili onaj još prije stvaranja, u gluhoj tišini ništavila. Za „konačnim rješenjima“ u smislu sveopćeg uništenja nisu posezali bogovi najstarijih religija, budući da su s ljudima takoreći živjeli u istoj zajednici ili negdje u blizini, kao animistička kiša ili vjetar, politeistički Olimp ili Fudži. Što se tiče intencija prikazanih u povijesno novijim religijama, ponajprije abrahamskim, u to nismo posve sigurni, jer su po besmislici izrečenoj na početku Postanka bliski idejama Velikog praska, ali isto tako rasističkom razlikovanju čovjeka i Boga.

---

¹⁸ U zamišljanju sposobnosti kozmičkih Drugih, može se pretpostaviti da su oni najrazvijeniji povezali umjetnost i visoke tehnologije, uključujući prijevozna sredstva, tako da ogromne udaljenosti mjerene u svjetlosnim godinama mogu prevaliti učas (prolaženjem kroz Einsteinove „crvotočine“) ili mislima upravljati kretanjima svemirskih brodova, zbog čega ne bi bilo čudno da mogu, skoro istodobno, živjeti na Zemlji i drugdje, slično (ispričavam se na ovoj usporedbi s nečasnim ljudima) svjetskim oligarsima koji putuju svijetom velikim brzinama. Jedino one prve bi tada pogrešno bilo nazivati „vanzemalcima“, jer stanuju, iako neopažljivo, u našem susjedstvu. Za one druge, valjalo bi parafrazirati Luku, koji ono što je napisao o bogatima pripisuje Isusu, a to je da nikada neće postati „vanzemalcima“, tj. ući u Kraljevstvo Božje.

5. Propadanje društava u prošlosti

Započet ćemo ovaj odjeljak ponovo s Jaredom Diamondom, ovaj put s njegovim djelom u kojem se bavi propašću preindustrijskih društava sa socijalnoekološkog aspekta, ukazujući na bezobzirno trošenje prirodnih resursa (Diamond, 2005.). Ta činjenica autora dovodi do uznemirujućih zaključaka.

U tom je pogledu najistaknutiji primjer Uskršnjeg otoka (*Rapa Nui*), u svijetu najpoznatiji po monolitskim ljudskim kipovima (*moai*). Nastavak življenja na tom monumentalnom prostoru bio je, međutim, grozan. Iako nisu svi uzroci posve objašnjeni, najvjerodostojniji su oni unutrašnji, u domorodačkom društvu. Ponajprije se to odnosi na izradu i dopremanje preko 800 masivnih kipova, koji ukazuju na kult predaka, navodno pripadnika razvijene civilizacije. Rezultat toga bila je deforestacija otoka (sječa šuma trajala je od 10. do 18. stoljeća) i, slijedom toga, izostanak kiše i nestanak izvora hrane. Među istraživačima vlada i nedoumica oko razloga uništavanja šume za koju je domorodački narod znao da im život znači. S druge strane, vjerovali su da će im pomoći oni koje su smatrali bogovima i kojima su u čast podigli toliko kipova, štujući ih kao što su im sugerirali njihovi poglavice i svećenici, koji su se sami predstavljali kao potomci bogova. Na kraju su stanovnici počeli uništavati kipove koji im očigledno nisu bili od pomoći u najtežim trenucima.

Najgore je uslijedilo nakon što je domorodačko stanovništvo zbog nestašice prirodnih izvora hrane prešlo na ljudožderstvo. Diamonda taj primjer uznemirava i zbog suvremenih klimatskih prijetnji poljoprivrednoj proizvodnji. Ako su domoroci kamenom, noževima i užetom uspjeli uništiti svoj habitat, kako će se, pita on, suvremena industrijska i globalizirana civilizacija, s visokom tehnologijom i naoružana do zuba, izvući iz opasnosti samouništenja? (Diamond, 2005.: 114 i d.). Iako je najavio ohrabrujući zaključak, nije ponudio uvjerljiv odgovor, nego se, poput Adama Smitha, pouzdao u snagu ljudskih moralnih osjećaja i poneki svijetli primjer zemlje, poput Nizozemske, koji pokazuje da je ekološki održiv razvoj moguć (Diamond, 2005.: 524–525).

Pokušajmo ponovo razmišljati o analognoj pojavi u prostoru stoga što *moai* po svojoj namjeni podsjećaju na Versajski dvorac. Zbog čega se moralo uništiti budućnost tog naroda, ako ne zbog istog motiva, u slavu bogova, odnosno elita? Možda i razbijanje kipova odgovara ikonoklazmu francuske revolucije? Dakako, ima sličnosti i s neuspjehom revolucije i jedne od njenih ideoloških nasljednica, liberalne demokracije, da svojim sredstvima zaustavi kretanje prema ponoru. Kao što narod Rapa Nui nije mogao ispraviti svoju fatalnu pogrešku s deforestacijom, simptomatično je da po istom defaultu ni Diamond ne očekuje od najbogatijih zemalja, odnosno Zapada, da ustupi dio svog bogatstva drugima u korist boljeg života u jedinstvenom svijetu (usp. Diamond, 2005.: 518 i d.).

Da su kolabirale civilizacije koje se nisu ničega odricale u korist drugih, dokazuje i Joseph Tainter (Tainter, (1988.) 2007.),¹⁹ premda nudi niz klasifikacija drugih uzroka kolapsa društava. Djelo je pisano, kao i Diamondova *Treća čimpanza*, 1980-ih, i Tainterove završne su poruke također manje uznemirujuće nego upravo sadašnje. Tainter priznaje da nije iznio nijednu bitno novu ideju, pogotovo kada je riječ o preporukama za budućnost. Njegova zaključna poruka glasi: „Ako civilizacija ponovo doživi kolaps, bit će to stoga što nije uspjela iskoristiti trenutačnu odgodu koja je, paradoksalno, i razorna i ključna za našu budućnost“ (Tainter, (1988.) 2007.: 343). Je li bio u pravu? Načelno jest, ali poput Diamonda sumnja u mogućnost bitne promjene koja bi vodila samoograničavanju rasta najrazvijenijih uz poštenu preraspodjelu svih resursa, od poljoprivrednih do obrazovanih i zdravstvenih.

Ono što nas u diskursima usmjerenima na daljnji razvoj najviše smeta jest odsustvo šireg pogleda na rasprostranjenost naprednije civilizacije i grčevito držanje za perspektive imanentne kapitalizmu s pratećom aveti kratice TINA (slikovitije rečeno, ni ne sanjajmo o alternativni postojećem redu stvari). Uz to ide neopravdano zatvaranje horizonta uz pomoć geocentrične perspektive, zbog koje se kritičare stoljećima spaljivalo na lomačama. Danas se lomača, slikovito rečeno, rasplamsala po čitavom svodu nad prostorom čiji su stupovi utemeljeni na dvama svjetonazorima. Jedan čini Veliki prask, a drugi fantomski Stvoritelj, koji je prije stvaranja navodno obitavao u onostranosti, a pri koncu svijeta, prema apokaliptičkom narativu, vraća se također iz nepoznatog polazišta. Okruženi smo, dakle, raznim, ali legitimnim, besmislicama iz kojih nastaje „veliko bezglavo Nešto“ (Krlježa). Istu je neman u veljači 2022. godine zajahao, po svojoj prilici, ne jedini, ali zacijelo posljednji imperator koji se raduje ništavilu, što prati sve tiši glas nade ga će ga netko ili nešto zaustaviti.

Svejedno, pokušat ćemo pri kraju priloga uobličiti ideju o drukčijoj budućnosti. Prije toga sagledali bismo specifičnu europsku ambiciju preoblikovanja carstva u savez EU zemalja.

6. Postoji li specifično europsko iskustvo uspona i pada?

Iz Thomsonovog djela *Pad u povijesti. Europsko iskustvo* (Thomson, 1998.) dade se zaključiti da su se usponi i padovi društava događali u svim geografskim prostorima. Prema najpoznatijim makroskopskim istraživačima povijesti – Braudelu, Wallersteinu i Mannu, na koje se poziva Thompson – taj se obujam promjena pokušao suziti, iznjedriviši moderni europski svijet kao globalni kapitalistički prostor u nastanku. Međutim, valja dodati da su i u tako reorganiziranom svjetskom prostoru najmanje

¹⁹ Od novijih djela najpregledniju (preko tisuću stranica velikog formata) usporedbu europskih i drugih „kolabirajućih“ društava, iako više faktografsku što se tiče analize uzroka (iako se odsustvo „odricanja u korist drugih“ vidi i u izvaneuropskim slučajevima) pruža: Wiesener-Hanks i sur., 2018.

dvaput uzdrmani temelji modernog društva. Jedanput nacističkom invazijom, drugi put antagonizmom između Zapada i Istoka, odnosno SAD-a i SSSR-a. To valja imati na umu zbog brojnih usporedbi vrlo složenih povijesnih procesa u spomenutoj knjizi. Thomson europsko iskustvo opisuje u tri točke. Prvo, europski (kontinentalni) sustav u osnovi je pluralistički, (proto)nacionalni, uz pad jednog carstva (habsburška Španjolska nije uspjela ugušiti pobunu u Nizozemskoj). Drugo, povijesni padovi, uključujući i britanski, ipak nisu bili strmoglavni kao na primjer u slučajevima egipatskog i carstava Bliskog, Srednjeg i Dalekog Istoka), nego amortizirani bez demografske ili poljoprivredne atrofije, padanja u ovisnost o drugima i oštre polarizacije društva, premda se stvari nisu tako odvijale baš u svakom slučaju, što je također povijesna neizbježnost, na primjer prilagodba Španjolske „europskoj tradiciji“ u smislu zamjene teritorijalnih osvajanja trgovačkim osvajanjima. I treće, u svojim usponima i padovima jedni su gradovi ili područja smjenjivali druge i nije bio velikih pauza, što se odnosi na Bizant, Genovu, Veneciju, Dubrovnik te nizozemska, francuska, engleska, portugalska, španjolska i baskijska područja (usp. Thomson, 1998.: pogl. 7).

Naravno, ni drugim autorima (čak ni tako sjajnom generalizatoru Wallersteinu, autoru modela „svjetskog sustava“) nije bilo lako ogroman povijesni materijal opisati s nekoliko pravilnosti i izostaviti brojne činjenice koje ukazuju na odstupanja. Slično je s jedinstvenom shemom koncentracije društvene moći u smislu „triju bogova“ ili „elita“: kulturno-ideoloških, vojno-političkih i tehnokonomskih (usp. Dumézil, 2003.; Gellner, 1990.; Mann, 1993., Runciman, 1989.). U svom pojmovno-teorijskom pristupu izučavanju prošlih i suvremenih društava spomenutu shemu varirali smo u smislu „vrtuljka elita“ (usp. Katunarić, 1994.), jer doista nije svejedno koja se elita nalazi na vrhu ljestvice moći, ekonomska ili korporacijska, svojstvena razvijenim kapitalističkim društvima kao što su SAD ili društva pretežno zapadnog dijela Europske unije – ili, na suprotnoj strani, vojno-politička elita koja podsjeća na feudalni ili patrimonijalni oblik vladavine, na čelu s popularnim vođom, kao u Rusiji, Kini i Sjevernoj Koreji, koji karizmu stječe afektirajući na paradama, okrutnim čistkama i zavođenjem reda.

Slučaj Europske unije u neku je ruku ispao bizaran. Ona je nenadano, upravo ovih mjeseci, iz prve skupine društava upala u zamku druge skupine s vojno-političkom dominantom, čemu je donekle sama kumovala. Ona je više po NATO-ovom planu okruživanja Rusije, nego primjenom vlastitih rigoroznih kriterija članstva, na brzinu i ne gledajući baš u svaku dlaku primila u članstvo gotovo sve zemlje bivše Istočne Europe, dok su preostale, osim Srbije, primljene u NATO ili su na tom putu.²⁰

²⁰ Zemlje članice EU-a na istoku Europe ušle su u EU i NATO s većinskom podrškom svojih građana, premda ne u svim slučajevima ili na posve transparentan način. U većini slučajeva, međutim, presudio je zazor spram bivše sovjetske, odnosno ruske vladavine. Samo zbog te činjenice, Putinovu odluku da pokori Ukrajinu nemoguće je ičime opravdati, ni međunarodnim zakonima niti tobožnjim ciljem „denacifikacije“ susjedne zemlje (a najavljuje isti cilj i drugim istočnoeuropskim zemljama).

Dvoznačna strategija (s liberalnodemokratskim i vojnim licem) izokrenula je „europsku tradiciju“ u Thomsonovom smislu (u duhu ranoliberalne ideologije o trgovini kao barjaku mira). Međutim, ni višestoljetna „europska dinamika“ nije se odvijala kao primarno ekonomska strategija. Europske su prijestolnice – prije svih Madrid, London i Pariz – zauzimale kolonijalne posjede istodobno vojno i trgovački. Sada pak zbog Putinove brutalne reakcije na, za njegovu taštinu ponižavajući, bijeg mnogih zemalja pod bivšim okriljem Sovjetskog Saveza u okrilje NATO-a uz dodatno ubrzano naoružavanje istočnog krila te alijanse, postaje za bivše istočne Europljane biti ili ne biti. Pretvaraju li se time dva načelno različita tipa moći, pogotovo ako poraste vjerojatnost njihove vojne konfrontacije, u društva-ogledala?

Umjesto predviđanja, ponovo skrećemo pozornost na pojmovno-teorijsko polazište u kojem je „meka“ moć dio ukupne moći kojoj je osvajanje prostora prvorazredan oblik ostvarenja moći i nikada ne zastarijeva. Stoga militarizam odlikuje sve formacije, od feudalizma i recidive njegovih elemenata u nacizmu, posebno u njegovoj rasističkoj idolatriji spram „božanskog porijekla“ indoeuropskih Arijevaca (usp. Arvidsson, 2006.) do razvijenog kapitalizma i njegovog oligarhijskog pandana u ruskom i kineskom „ortačkom kapitalizmu“. Iako je Europska unija bila označena kao projekt koji se pretežno oslanja na „meku moć“, tj. ekonomsku konkurentnost i diplomatsko pregovaranje, upala je u zamku koju kao da su skupa namjestili NATO i Rusija, a možda i SAD. Doista, protivnika „zelene“ i „mirotvorne“, ali ekonomski jake, Europe ima previše i posvuda. Ta strana EU-ideologije, ukoliko bi se ostvarila, postala bi velikom prijateljnom proizvođačima fosilnih goriva i, donedavno, nuklearne energije, a da ne govorimo o vodećim proizvođačima oružja; danas, međutim, gotovo sve zemlje proizvode i prodaju oružje, a u međuvremenu su nuklearna energija i plin redefinirani kao alternativni izvori energije! Gledajući s druge strane, projekt „zelene EU“ prelio je čašu američkoj administraciji, koja je, čini se, shvatila da ju EU koristi kao obrambeni štit, a članstvo u NATO-u kao paravan za relativno mala izdvajanja za vojsku.

Gledajući u cjelini, međutim, Rusija ne može profitirati od novog naleta zapadnog militarizma, budući da ruski militarizam, sadašnji rat to pokazuje, daleko više iscrpljuje njenu nego zapadnu ekonomiju. Strah nas je i pomisliti da bi to mogao za Rusiju biti znak za *va banque*, tj. nuklearnu opciju i planetarni holokaust. Ne samo da nam se sada ukazuje strahoviti svijet bez budućnosti, svijet „zajedničke propasti“, nego i postapokaliptični u inačici stranoj *Manifestu Komunističke Partije* i devetnaestom stoljeću – ali ne više sovjetskoj Partiji koja je inicirala kubansku krizu, ali se ipak iz nje ubrzo povukla. Putin, međutim, nije Hruščov koji je sebi mogao predočiti strašnu sliku našeg plavog planeta koji bi postao crn od zgarishtë i nenastanljiv, čime je vjerojatno bio šokiran. Ovome, pak, zbog nekog razloga, bez potrebe da dubinski psihologiziramo o njegovom preobražaju, život više nije svetinja.

Za najpoznatije eurooptimiste, koji su sačuvali trag Kantove vizije vječnog mira začetog u Europi, Habermasa (Habermas /1998/ 2008) te Becka i Grandea (Beck i Grande, (2006.) 2004.) EU je, barem do prije desetak godina, preostala kao jedina koja bi mogla voditi svjetsku politiku bez potrebe za svjetskom prijestolnicom. Nakon vrhunaca eurooptimizma, preciznije odmah nakon ruskog *Blitzkriega* i pripojenja Krima 2014. godine, i sami smo se u tom smislu pokolebali i udvojili svoja očekivanja, suprotstavljajući optimističku perspektivu Europe bez granica pesimističkoj s istraivanjem u postojećim granicama i naslućivanjem mnogo težih posljedica (Katunarić, 2016.). Ono se u međuvremenu obistinilo ruskom invazijom na Krim. Par godina ranije, pokušali smo optimizam ili budućnost pojačati hipotetskim argumentima koje do tada još nismo koristili, naime otvarajući kozmičku ekumensku dimenziju, sliku živog umjesto mrtvog svemira. Iz te perspektive izveli smo glavnu hipotezu u smislu „nismo sami“. Tako pokušavamo misaono kombinirati postojanje, komunikaciju i suradnju naše i drugih civilizacija – s onu stranu vjerskog idolopoklonstva (usp. Katunarić, 2018., 2021.) i Diamondovih „radioveza“. Na toj pretpostavci izrasla je zamisao o najvećoj mogućoj zajednici unutar beskrajnog prostora s dugim vremenom življenja u miru koji smo provizorno nazvali „budućnost 2.0“.

7. Umjesto zaključka: budućnost 2.0 u širem prostoru

*Kada se vršci našeg neba spoje
Moja će kuća imati krov* (Paul Éluard)

Ovaj nadomjestak za zaključak mogao bi, naravno, biti drukčiji i slijediti znanstvene običaje, osobito kada je u pitanju poimanje realnog i mogućeg. Nizom uobičajenih argumenata mogli bismo, međutim, pogasiti iskru optimizma, premda bi neke činjenice tom optimizmu mogle ići u prilog. „Alternativa“ je utonuti u ocean kulturnog pesimizma nezapamćenog od vremena uspona nacizma. Međutim, ni nepovoljne činjenice nisu uvijek jednoznačne i ne pokazuju točno što je *non sequitur* u razvojnom pogledu.

Prva je činjenica sociološka i tiče se društvene atomizacije koja se odvija već stotinjak godina, premda na različitim osnovama. Na Zapadu je osnovna nedjeljiva jedinica, dakle „atom“, sebična i kompetitivna jedinka, sve više samoživa. Njen pandan u većini ne-zapadnog svijeta predstavlja skupina određena etnonacionalnom ili religijskom pripadnošću, predvođena karizmatičkim vođom, o kojem ovisi i kolektivno shvaćanje o tome što je realno i tko su neprijatelji, a tko prijatelji. Kako bilo, u obje verzije atomizacija je prešla toliki put da s njega nema povratka, osim kroz još veću katastrofu, klimatsku ili ratnu. Iscrpljena je snaga koja je u nedavnoj prošlosti, što se vidi na slučaju kubanske krize, u važnim trenucima okupljala društvo s više razuma i tolerancije i uzajamne volje za suradnjom pa makar u zadnji čas. Te su vrline volje za (daljnjim) životom bili aduti liberalizma i socijalizma. Međutim, obje su se ideologije međusobno definitivno razišle, oduzimajući ljudima šansu da budu slobodni i jednaki u istom druš-

tvu, a ne neslobodni i nejednaki u polariziranim društvima Zapada i Istoka. To također znači, iako zvuči patetično, da čovječanstvo samo ne može rješavati krupne probleme stvorene bilo demokratskim odlukama bilo prerogativima antidemokratske vlasti.

Druga dvoznačna činjenica je socijalnopsihološka. Kako naglašavaju prije spomenuti autori, bogate skupine i individue i razvijena društva ne žele se odreći ni pedlja svoje imovine i moći. Time razlike postaju sve manje stupnjevite, a sve više nepremostive, a preraspodjela ili participacija onemogućene. Ono što se propagandno označava kao sukob između naroda ili civilizacija, u biti je rat protiv čovjeka i društva. Na koncu rata ostalo bi zakratko nekoliko najmoćnijih ljudi u skafanderima.

I treća dvoznačna činjenica je vojno-politička. Ona predstavlja vrhunac serije „svršenih činova“, do čega se dolazi eskalacijom konvencionalnih u nuklearne ratove. Ni s toga puta, kao što je dobro poznato, nema povratka.

Sve tri činjenice ukazuju i na neadekvatnost slike svijeta u smislu antropike, prema kojoj je univerzum prilagođen čovjeku kao vrsti. Možda i jest, ali ne ovakvom. U slijevu ulicu vodi uvjerenje da manji dio društva ima pravo odlučivati o sudbini čitavog društva. Postojeći udar iz Rusije na svijet rezultat je dugog i žestokog odupiranja najmoćnijih dijelova svijeta daljnjoj izgradnji međunarodne zajednice, iznad svega demokratskom uspostavljanju svjetske vlade. Očigledno je da upravo ti neprijatelji svjetske zajednice – nemali broj ljudi među nama, a ne vanzemaljci – svjesno onemogućuju život na Zemlji.

Na čemu je onda moguće zasnivati kulturni, vjerojatno i biotički, optimizam, za što nema pokrića u povijesnim analogijama propadajućih društava, kao što ga ni u trgovinama nema u tekućem ratu u Ukrajini? Pokušat ćemo najprije razlučiti antropičko načelo uz pomoć jednog dijela znanosti. Tako suvremena fizika i astronomija u velikoj mjeri odbacuju to načelo i smatraju ga zaostatkom geocentrizma (usp. Walker i Cir-covic, 2006.; Totani, 2020.).

Daljnji korak ka razlučivanju antropičkog načela vodi kroz dvojaki završetak starogrčke tragedije, i to uz presudnu pomoć „božanske naprave“, *deus ex machina*, prikazane kao spasonosne u Euripidovoj *Medeji*. Ali tek sa Shakespeareovim *Kako vam drago (Na Tri Kralja)* (Shakespeare, 1600.) i/ili *Prosjakom operom* Johna Gaya dolazi se do punog značenja završetka kao prolaznog stanja, u biti kao izabrane bolje verzije budućnosti. Poznati Shakespeareov stih imponira kao ontološko izokretanje *eshatona*, kraja u prijelaz:

*Sav svijet je pozornica;
A ljudi, žene u njoj glumci samo,
Što dolaze i odlaze sa scene.*

(Shakespeare, 1600.: Čin II, Scena VII, Redak 139–141)

Naravno, između „obične“ svakodnevnice i one stilizirane dramskom predstavom treba poskidati mnogo slojeva zbivanja koji proširuju stvarnost da bi se došlo do dramske jezgre stvarnosti koju smatramo zbiljskom u osobitom značenju koji se suprotstavlja besmislenosti postojanja u pokidanoj stvarnosti nalik snu (o čemu više u Epilogu ovog priloga). U ovom slučaju, smisao Shakespeareove poruke valja suprotstaviti Diamondovoj kozmičkoj zbunjenosti. Podsjećamo na njegovu (i ne samo njegovu) nedoumicu o tome kako prevaliti svjetlosne godine udaljenosti radiovezom, a kamoli svemirskim brodom koji leti do Mjeseca ili Marsa. Vidjeli smo već da je to nemoguće. Udaljenost je prevelika i nesavladiva da diskrepancija na toj razini između nas i drugih u svemiru ostaje vječnom.²¹ Ali nije tako u umjetnosti kao dijelu civilizacije u kojoj metafora ne izražava iluziju, kao što je kazališna, već „utopijsku“ održivost onog što je naoko proturječno ili međusobno isključivo. Naravno da jednosmjernim kretanjem u prostoru i vremenu za života nećemo dospjeti ni do pola puta do najbliže zvijezde. Shakespeareovu transepohalnu poruku možemo, međutim, bez osobitog napora, zamisliti kao kraći put kroz (pre)veliku daljinu. Taj put opisuje prostorno-vremenska petlja. Jednostavno, najduži je put na nekoliko mjesta izvijen kao uzvojnica i pregrađen poprečnim vezama poput onih u molekuli DNK. Teorijski, a vjerojatno i praktički, može se relativno brzo, za samo nekoliko sati ili dana, dospjeti na jako udaljena, ali i zanimljiva, mjesta u beskonačnom prostoru.

Prve naznake o supostojanju ljudi i drugih bića s neobičnom sposobnošću spajanja živog i neživog, reanimacijom svega, mogu se naći u ranoj likovnoj avangardi, od Picassovih kubističkih *Gospođica iz Avignona* (1907.) do Miróovih nadrealističkih slika *Plava zvijezda* (1927. i 1972.). Taj kozmički vizualni jezik prikazuje ljude u nekom drukčijem svijetu, kao zaigranu djecu, kao migrante, zapravo slobodne lutalice (vidjeti opširnije u: Katunarić, 2022.b). To bi moglo značiti da se čovjek oduvijek susreće i sa sobom i drugima, naizmjenice, od biljaka i životinja do neantropomorfnih visoko inteligentnih ili osjetilnih bića. Ali i među njima (još uvijek!) žive i pripadnici našeg, ljudskog roda. Naši potomci? Znači li to da smo spašeni i nekako izbjegli najgore!? I sada živimo u sva tri vremena naizmjenično, tamo gdje su uvjeti najbolji, ovisno o ukusima?

Ako je tako, ako smo doista uspjeli, kako smo mogli dostojanstveno preživjeti u najkritičnijim trenucima? Jesmo li svoj civilizacijski, možda i čitav planetarni, prostor preselili uz nečiju pomoć²², koja je nas ili čitav Sunčev sustav neprimjetno, velikom

²¹ Među astronomima se smatra da bi izgradnja velikog svemirskog broda koji bi sobom ponio velik broj ljudi, s ciljem sličnim mitskoj Noevoj lađi, iscrpila cjelokupno svjetsko gospodarstvo (usp. Andrews, 1994.).

²² Tainter vidi i u tome jednu od mogućnosti izlaska iz opasnosti, kako za prošla tako i sadašnja društva, naime „da ih pripoji neki veći susjed ili država“ (Tainter, (1988.) 2007.: 338). Svježa analogija za Hrvatsku i niz drugih europskih zemalja, pogotovo na bivšem Istoku, pripojenje je Europskoj uniji. Pod „pripojenjem“ ljudskog društva, sporazumno i odlukom svjetske vlade u suglasnosti sa zemljama članicama, mislimo nešto posve drugo i mnogo pogodnije za Geu kao sudionicu kozmičkog susreta civilizacija.

brzinom, prenosila u neki drugi prostor-vrijeme, u sve dublji svemir, a mi smo cijelo vrijeme imali dojam da je nebo nad nama, kao i ono u dubini, jedno te isto?!

Tako tiha, a duboka mijena nije nevjerovatna i možda smo baš u ovim trenucima nadomak cilja, velikog zaokreta. Zahvaljujući tome moći ćemo činiti što hoćemo pod uvjetom da je „sloboda individue uvjet slobode za sve“ (Marx) i, naravno, pod uvjetom da više nema oružja, ratova i religija koje ove prikazuju, poput Homerove *Ilijade* i biblijske Apokalipse, kao jedini mogući produžetak Božje ruke pravde.

Manifestni vjernici i ateisti podjednako su vinovnici masovnog nasilja. Među potonjima su i naši suvremenici koji su se, poput trenutne ruske vlasti, ali i drugih postsocijalističkih, tranzicijskom brzinom preobratali u „prave“ kršćane, što ostavlja dojam licemjerja kao i sve drugo što manifestiraju. Među rijetkima su oni koji čine pravu stvar kada zagovaraju i svojim djelima pokazuju, na primjer poput postmodernističkog arhitekta Charlesa W. Moorea (Moore, 2001.), kako valja zadržati ili po potrebi obnoviti ono najbolje iz svih razdoblja – i što se tiče kulturne baštine, uključujući dobre običaje – što se sve skupa može uklopiti u široki prostor budućnosti, kao krajolik kontinuiteta individualnog i zajedničkog života.

8. Epilog: prostori stvarnosti i zbilje

„Tu-bivstvo je potpomognuto bićem koje se nalazi ‘drugdje’. Prostor, veliki prostor prijatelj je bića“ (Bachelard (1957.) 2000.).

Danas, kada smo suočeni s mogućim srljanjem u nuklearni rat i posvemašnjim uništenjem, do čega može doći i uslijed drastičnih klimatskih promjena, akademska i ljudska dužnost nam nalaže da uz „budućnost 2.0“ pridodamo par općih pojmova. Oni proizlaze iz konstitucije filozofije njemačkog klasičnog idealizma. Također, značenje stvarnosti usko je povezano sa značenjem prostora, bilo kao praznine bilo naizmjeničnog sadržaja koji se poput Heraklitovog *logosa* „s mjerom pali i gasi“. Takva slika nalik balonu predstavlja svemir prema modelu Velikog praska, budući da na kraju taj prostor puca nakon što je, prije 15-ak milijardi godina, napuhan iz niskoenergetskog mjehura.

Valja redefinirati stvarnost na način na koji su filozofi idealizma udvojili pojam stvarnosti. Pored „stvarnosti“ u užem ili zdravorazumskom smislu, dodali su širi pojam, „zbilju“ (*Wirklichkeit*). Njime se proširuju mogućnosti koje se nisu obistinile u „stvarnosti“ u užem smislu (*Sachlichkeit*). Potonju je neokantovski sociolog Georg Simmel opisao i kao tip kulture svojstvene bogatima (*omnia possidentes, nihil habentes*), suprotstavljajući je kulturi slobode u siromaštvu prvih franjevac (*omnia habentes, nihil possidentes*) (Simmel (1908.) 2001: 47). Prema Simmelu, u središtu realnosti pojam je kulture i svaka predodžba o realnosti, pa i ona u vrijeme rata, ima korijen u kulturi. Tako je ustvrdio da „tragedija moderne kulture“, misleći na suvremenu zapadnu, pro-

izlazi iz nerazmjernog odnosa između nagomilanih predmeta i sve većeg nedostatka ljudskih društvenih odnosa. Čak smatra da je (prvi) svjetski rat rezultirao iz takvog rascjepa: ljudi preplavljeni stvarima koje su proizveli više nisu njima mogli ovladati. Na tragu tog argumenta može se također zaključiti da je proizvodnja oružja toliko poremetila kulturni kod suvremenog društva da se težnja za samoodržanjem i ravnotežom preinačila u program samouništenja.

Danas se čini da veliki sat povijesti otkucava svoje zadnje minute i pitanje je možemo li putem pojma zbilje sebe prepoznati u široj dimenziji. Pritom mislimo na kozmički umjesto geocentrično pojmljen prostor. U prvom ima dovoljno prostora i za ljude i druga osjetilna bića; dapače, ispunjenog sadržajima velike i vrlo razvijene civilizacije koja nas dodiruje, ali je mnogi ne zamjećuju, koja je vjerojatno prvenstvena i samoobnavljajuća i čiji smo dio, a da toga često nismo svjesni; koja živi u kružnim prostor-vremenima bez prestanka i bez početka i kraja. Teško shvatljivo? Ne bi trebalo biti. Misao i želju valja osloboditi od monoteizma ili politeizma u smislu ovdašnjih monarhija ili oligarhija projiciranih u nebo i uroniti, poput Narcisova nezadovoljavajućeg identiteta (mimezis kao umjetnička potraga za uvijek različitim), u vodu velike zajednice bića koja žive u miru i ljubavi na jednakoj nozi, u kojoj možemo ponovo naći sebe. Kao takvi, možemo učiniti sve što je moguće i na dobrobit „njihovu“ i „našu“. Ponajviše zbog životne radosti naše djece i njihove djece i još nerođenih, a i mnogo drugih ljudi, zapravo čovjeka kakav bi trebao biti, biće puno dostojanstva, kao onaj i ona kojima je najviše stalo da stvari ili predmeti ne budu svrhe sebi samima. U tom smislu, zbilja je prostor ispunjen odnosima razumijevanja između najvećeg mogućeg broja različitih bića, sinonim za trajni, opipljiv i radosni mir.

Literatura

1. Andrews, D.G. (1994). Cost considerations for interstellar missions. *Acta Astronautica* 34: 357-365. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0094576594902720>. (Pregledano 1. ožujka 2022.)
2. Appel, K. (2011). Mythologie und Liturgie als Manifestationen des Absoluten bei Schelling, u: Christian Danz and Jörg Jantzen (Ur.). *Gott, Natur, Kunst und Geschichte. Schelling zwischen Identitätsphilosophie und Freiheitsschrift*. Vienna: University Press.
3. Arvidson, S. (2006). *Aryan Idols. Indo-European Mythology as Ideology and Science*. The University of Chicago Press.
4. Bachelard, G. (/1957/2000). *Poetika prostora*. Prevela Zorica Ćurlin. Zagreb: Ceres.
5. Barzun, J. (2000). *From Dawn to Decadence: 1500 to the Present; 500 Years of Western Cultural Life*. HarperCollins Publishers.
6. Beck, U. i Grande, E. (/2004/ 2006). *Kozmopolitska Europa. Društvo i politika u drugoj modernji*. Zagreb: Školska knjiga.
7. Darwin, C. (/1859/ 2002). The Descent of Man, in: Wyhe, J. van (Ed.). *The Complete Work of Charles Darwin*. <http://darwin-online.org.uk/>. (Pregledano 29. 12. 2012.)
8. Diamond, J. (1991). *The Rise and Fall of the Third Chimpanzee*. Vintage Books.
9. Diamond, J. (2005). *Collapse. How Societies Choose to Fail or Succeed*. Viking Books.
10. Dumézil, G. (2003). *Esquisses de mythologie*. Gallimard.
11. Einstein, A. (/1949/ 2009). Why Socialism?. *Monthly Review*, 61 (1). <https://monthlyreview.org/2009/05/01/why-socialism/>. (Pregledano 26. svibnja 2021.)
12. Gellner, E. (1990). *Plough, Sword and Book: The Structure of Human History*. University of Chicago Press.
13. Habermas, J. (/1998/ 2008). Postnacionalna konstelacija ili budućnost demokracije, u: Habermas, J. (Ur.). *Eseji o Europi*. Zagreb: Školska knjiga.
14. Hardt, M. and Negri, A. (2000). *Empire*. Harvard University Press.
15. Hesiodos (2005). *Poslovi i dani; Postanak bogova; Homerove himne*. Preveo Branimir Glavičić. Zagreb: Demetra.
16. Katunarić, V. (1994). *Bogovi, elite, narodi*. Zagreb: Izdanja Antibarbarus.
17. Katunarić, V. (2016). O Europi (bez granica, u: Lalović, D. i Badovinac, T. (Ur.). *Europski projekt - smisao, dometi, perspektive*. Društvo "Povijest izvan mitova".
18. Katunarić, V. (2018). *The Quest for a Liberal-Socialist Democracy and Development: Against the Behemoth*. Cambridge Scholars Publishing.
19. Katunarić, V. (2021). (Pre)dugo devetnaesto stoljeće: kritika linearnog vremena i evolucije. *Sociologija*, 58 (3): 478-499.
20. Katunarić, V. (2022 a). Radnička dilema, u: *Sindikati između kapitala i rada*. Zagreb: Durieux (u tisku).

21. Katunarić, V. (2022 b). *The Wisper of the Muses. Artworks as Time Travellers*. Ibidem-Verlag (u tisku)
22. Kraus K. (/1922/ 2015). *Posljednji dani čovječanstva*. Predgovor. Zagreb: Disput.
23. Lerner, E. (1992). *The Big Bang Never Happened*. Simon & Schuster.
24. Lobos, D. (2010). The Problem of Space Layout in Architecture: A Survey and Reflections. *Arquitetura Revista*, 6.2: 136-161.
25. Luxemburg, R (/1915/ 1974). *Kriza socijaldemokracije*, u: *Izabrani spisi*. Naprijed.
26. Löw, M. (2016). *The Sociology of Space. Materiality, Social Structures, and Action*. Palgrave Macmillan.
27. Mann, M. (1993). *Sources of Social Power. Vol. 1: A History of Power from the Beginning to AD 1760*. Cambridge University Press.
28. Marin, L. (1991). Classical, Baroque: Versailles, or the Architecture of the Prince. *Yale French Studies*, 80: 167-192.
29. Marx, K., Engels, F. (/1848/ 2008). Manifest Komunističke partije. *Ekonomija / Economics*, 15 (3): 565-596. www.rifin.com. (Pregledano 21. travnja 2021.)
30. Moore, C. W. (2001). *You Have to Pay for the Public Life: Selected Essays of Charles W. Moore*. Edited by Kevin Keim. The MIT Press.
31. Morris, S. C. (2003). *Life's Solution: Inevitable Humans in a Lonely Universe*. Cambridge University Press.
32. Naville, P. (1959). Le travail et la guerre: Esquisse de certaines relations entre production et destruction. *Cahiers internationaux de sociologie*, 27: 27-53.
33. Penrose, R. (2004). *The Road to Reality. A Complete Guide to the Laws of the Universe*. Jonathan Cape.
34. Runciman, W. G. (1989). *A Treatise on Social Theory. Vol. 2: Substantive Social Theory*. New York: Cambridge University Press.
35. Schelling, F. W. J. (/1804/ 2010). *Philosophy and Religion*. Spring Publications.
36. Schneider, M. P. (2020). Putin's New Assured Survival Nuclear Bunker. https://www.realcleardefense.com/articles/2020/12/01/putins_new_assured_survival_nuclear_bunker_651424.html. (Pregledano 1. travnja 2022.)
37. Shakespeare, W. (1600). *As You Like It*. <http://shakespeare.mit.edu/asyoulikeit/full.html>. (Pregledano 20. prosinca 2021.)
38. Sked, A. (2014). Austria-Hungary and the First World War, Alaned, *Histoire@Politique*, 1 (22): 16-49. <https://www.cairn.info/revue-histoire-politique-2014-1-page-16.htm>. (Pregledano 25. ožujka 2022.)
39. Tainter, J. (/1988/ 2007). *Kolaps kompleksnih društava*. Prevela Sonja Ludvig, Jesenski i Turk.
40. Thomson, J. K. J. (1998). *Decline in History. The European Experience*. Polity Press.
41. Thrift, N. (2008). *Non-Representational Theory. Space, Politics, Affect*. Routledge.
42. Totani, T. (2020). Emergence of life in an inflationary universe. *Scientific Reports*, 10, Article number: 1671. <https://www.nature.com/articles/s41598-020-58060-0>.

43. Walker, M. A. and Cirkovic, M. M. (2006). Anthropoc Reasoning, Naturalism and the Contemporary Design Argument. *International Studies in the Philosophy of Science*, 20 (3): 285-307.
44. Wantchekon, L. (2002). Why do Resource Abundant Countries Have Authoritarian Governments? *Journal of African Development*, 5 (2): 145-176
45. Wiesener-Hanks i sur. (2018). *A History of World Societies*. Eleventh Edition. Bedford / St. Martin.
46. Zieleniec, A. (2007). *Space and Social Theory*. Sage.

Internetski izvori

Fischer, I. (2021). <https://www.jutarnji.hr/video/news/...>
<https://eu.usatoday.com/story/news/factcheck/2021/04/09/fact-check-image-does-not-show-vladimir-putins-house-sochi/7140307002/>
<https://www.atomicheritage.org/history/science-behind-atom-bomb>
<https://www.brainyquote.com/authors/margaret-thatcher-quotes>
<https://www.livescience.com/38903-palace-of-versailles-facts-history.html>
<https://www.merriam-webster.com/dictionary/2.0>

The Decay of Empire 2.0: A Contribution to the Cultural-Historical Sociology of Space

Vjeran Katunarić

e-mail: vjeran.katunaric@zg.t-com.hr

Abstract

On the occasion of the invasion of Ukraine launched in February 2022, this paper analyses the cultural-historical aspects of the destruction of space in the context of the rise and fall of empires. At the same time, the Palace of Versailles was taken as a first-class example of the imperial cultural-symbolic space which interrupts the temporal continuity of society, erases the future, and establishes a mythical-religious space dedicated to the glorification of the monarchy. The author also points out the similarities between wartime destruction of space, descriptions of the creation of the world in Abrahamic religions, the Big Bang model, and artificially executed nuclear explosion. These modalities of space destruction cumulatively call into question the survival of man and planetary life. Instead of concluding, the author sees the future in a different light, deconstructing the principle of anthropic, as a remnant of geo-centrism and colonialism, according to which the universe was created to benefit man (in terms of a critical sociology: the most powerful social groups). The author, therefore, proposes the introduction of a cosmic dimension in the analysis of the living space of society, as part of the infinity in which communities based on renewable energy sources, the joy of life, peace, and equality revolve.

Key words: empires, spaces, Castle of Versailles, myth, cosmic dimension, future.